
De som en de delen in journalistieke cultuur

Nationale en stedelijke journalistenkringen in Nederland, 1880-1930

Huub Wijffes

In de bundel die bij het honderdjarig bestaan van de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) in 1984 verscheen, handelen twee verhalen die de journalistieke geschiedenis tot 1940 beslaan over de Nieuwezijds Voorburgwal als dé krantenstraat van Nederland en over de stadsverslaggever in Amsterdam.¹ In de Nederlandse journalistiek had je Amsterdam en je had de rest, meestal even ruimhartig als korzelig aangeduid als 'de provincie'.

Hoofdstedelijke arrogantie.

Ergerniswekkend buiten de stad die zich beschouwde als navel, hart en hersens tegelijk van de natie. Het was evenwel niet volledig uit de lucht gegrepen. Jan Bank had misschien wel gelijk toen hij in een bundel over 'stedelijke naijver' opmerkte dat Nederland eind negentiende eeuw weliswaar enkele kranten bezat die het predikaat 'landelijk dagblad' verdienden, maar dat het feitelijk ging om Amsterdamse kranten die, als was het bij toeval, ook buiten die stad werden verspreid.² En inderdaad, sinds het Rijks-telegraafkantoor – de levenslijn van dagbladen – zich er in de jaren tachtig had gevestigd, groeide de Nieuwezijds uit tot de *Fleetstreet* van Nederland. Op het hoogtepunt in 1949 hadden negen landelijke dagbladen en twee weekbladen er hun hoofdvesting, hadden twee Rotterdamse dagbladen er een stadsredactie en wemelde het er van de kleine persbureautjes en foto-agentschappen.

Die groei van Amsterdam tot het fysieke perscentrum van Nederland was opmerkelijk en duidde erop dat in korte tijd een fundamentele verandering had plaatsgevonden in de journalistieke cultuur. Bij de oude opiniepers van voor 1870 verschenen immers nog kranten in plaatsen waar toevallig een man van meningen woonde. Plaatsen zoals Zwartsluis, Tiel, Steenwijk of Zierikzee konden zo plotseling perscentra zijn. De belangrijkste krant van de eerste helft van de 19de eeuw verscheen niet in de hoofdstad of in de residentie, maar in Arnhem. Na 1870 verschoof het accent naar de grote steden. Vrijwel elke stad kreeg zijn eigen dagblad, veelal zelfs meer dan een. De snel groeiende steden vormden een ideale plaats voor journalistieke ontdek-

kingstochten, omdat daar nieuw leven broeide en potentiële lezersgroepen zochten naar een identiteit die niet persé gekoppeld hoefde te zijn aan een politieke of religieuze opvatting. Juist in de grote stad werden nieuwe journalistieke terreinen betreden. Nieuws werd verzameld op straat en in nieuwbouwwijken, bij bedrijven, op de sportterreinen, in theaters en vaudeville en bij al die andere plaatsen waar stedelijke trots en economische activiteit zich manifesteerden. In de Verenigde Staten, waar de verstedelijking op veel grotere schaal plaats vond, ontstond een werkelijk symbiotische relatie tussen stadsleven en de massapers. Accelereerde het moderne transport de fysieke wereld in de stad, de pers deed hetzelfde in mentale zin.³

Door deze ontwikkelingen ontstond een nieuw journalistiek zelfbewustzijn. Rond 1850 was journalistiek een vak dat vooral naast andere functies werd verricht. Kranten werden volgeschreven door juristen, onderwijzers, schrijvers, ambtenaren of, wat wel genoemd werd, 'verloren zonen uit de betere kringen'.⁴ Bij de Algemene Beroepstelling van 1849 werden in heel Nederland maar 67 journalisten geteld, tien jaar later 84. Per honderdduizend Nederlanders liepen rond 1850 twee tot drie journalisten rond. Dat aantal begon na 1870 sterk te stijgen onder invloed van de schaalvergroting in de pers. In 1899 werden er 405 journalisten geteld (acht per honderdduizend inwoners), in 1920 waren dat er 879 (dertien per honderdduizend inwoners).⁵ Journalistiek werd dus in toenemende mate een hoofdbezigheid. Het was niet meer dan logisch dat zich in die groep geleidelijk een gevoel van eigenwaarde begon te ontwikkelen, dat verband hield met de praktische uitoefening van een vak. Journalistiek werd een beroep.

Het meest concreet kwam het journalistiek zelfbewustzijn tot uiting in beroeps- of standsorganisaties. De voornaamste was de in 1883 opgerichte Nederlandsche Journalistenkring (NJK), de voorloper van de NVJ. Maar tussen 1893 en 1910 ontstonden ook stedelijke kringen in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Haarlem, Arnhem en Utrecht, na 1920 gevolgd door regionale kringen in het Oosten, Groningen en Friesland. Op de NJK en de drie voornaamste stedelijke journalistieke organisaties, waarover wel iets maar niet veel geschreven is, ligt in dit artikel het accent. Was er verschil in opvatting en mentaliteit of was er sprake van een eenduidige Nederlandse journalistieke cultuur?⁶

Georganiseerde journalistiek

Leek de oprichting van de NJK in 1883 te duiden op een van de vele manifestaties waarin de 'eenwording van Nederland' tot uiting kwam,⁷ feitelijk was het een initiatief dat totaal werd gedomineerd door de Amsterdamse pers. De wereldtentoonstelling die in 1883 in Amsterdam werd gehouden, had lei-

dende Amsterdamse journalisten op de gedachte gebracht hun binnen- en vooral buitenlandse vakbroeders in stijl en met goede persfaciliteiten te ontvangen. De hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*, A.G.C. van Duyl, had in Wenen geconstateerd dat de journalistenvereniging Concordia de onderlinge band tussen journalisten had verbeterd, waardoor ook de kwaliteit van de berichtgeving over de stad en de natie was verhoogd.⁸ Samen met enkele dagbladdirecteuren en journalisten richtte hij een Amsterdamsche Persvereniging op die op het tentoonstellingsterrein achter het brandnieuwe Rijksmuseum een journalistenpaviljoen bouwde waar journalisten konden werken, lezen en aangenaam verpozen.⁹

Het was een feest zonder weerga en journalisten uit het hele land keken op de tentoonstelling dan ook terug met grote voldoening. De hoofdredacteur van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* D.A. van Waalwijk sprak van een 'hupsche en vriendelijke ontvangst' door de Amsterdamse pers en nog tijdens de zomer van 1883 maakten Van Duyl en de redacteur van het *Nederlandsch Algemeen Effectenblad*, W.M. der Kinderen, een rondgang langs de hoofdredacteurs van Nederland om de interesse te peilen voor voortzetting van de Amsterdamsche Persvereniging op landelijke basis na het einde van de tentoonstelling op 1 november.¹⁰ Opmerkelijk genoeg waren met name de Amsterdamse persmensen sceptisch en afhoudend, maar op 13 oktober ging toch een oproep het land in voor de oprichtingsvergadering van de Nederlandschen Journalistenkring. De lijst ondertekenaars weerspiegelt een brede regionale en levensbeschouwelijke verscheidenheid. Uit Den Haag kwamen de hoofdredacteurs J.D. Doorman van het conservatieve *Dagblad van Zuid Holland en 's-Gravenhage* en mr. R. Macalester Loup van het liberale *Het Vaderland*. Uit Amsterdam afkomstig waren A.G.C. van Duyl van het liberale *Algemeen Handelsblad*, F.A. van den Heuvel van de katholieke *De Tijd*, W.M. der Kinderen van het beursblad *Nederlandsch Algemeen Effectenblad* en W.A. van Megen, de flamboyante hoofdredacteur van het volkse *Het Vliegend Blad*. De belangrijkste provinciale dagbladen waren met drie hoofdredacteurs vertegenwoordigd: J.W.R. Gerlach van het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, Gerard Keller van de *Arnhemsche Courant* en D.A. van Waalwijk van het *Rotterdamsch Nieuwsblad*.¹¹

Op woensdag 17 oktober 1883 kwam een bont gezelschap van zevenenveertig journalisten, directeuren en letterkundigen in het journalistenpaviljoen bijeen om te besluiten dat een vereniging wenselijk was die 'a) bevordering van de belangen der Nederlandsche journalisten en b) het vormen van een band tusschen de journalisten onderling' na zou gaan streven.¹² Alleen de hoofdredacteur van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, ds. I.A. Lamping had tevoren laten weten weinig fiducia te hebben in een organisatie waarin hoogstaande journalisten, zoals Abraham Kuiper van *De Standaard* en Hendrik de Veer van het *Nieuws van den Dag*, ontbraken maar waarin

bladen van minder allooi, zoals *Het Vliegend Blad* en het stedelijke nieuwsbladje *Rotterdamsch Nieuwsblad*, wel hoog van de toren bliezen.¹³

Desondanks kwam de NJK begin 1884 van de grond. De intentie was te streven naar een onderling steunfonds voor weduwen en wezen, maar het accent lag in de eerste jaren uitsluitend op gezelligheid. Drie maal per jaar reisden de leden naar een lokaliteit in Amsterdam, Arnhem, Rotterdam of Den Haag om onder het genot van een gezamenlijke maaltijd uitgebreid de wereld door de nemen. Typerend was een vergadering op 22 juni 1884 in restaurant Riche te Amsterdam, die begon met het opstellen van een diepe bevestiging van 'algemeen gevoeld leedwezen' over 'den zwaren slag, die het vorstelijk huis en de Nederlandsche natie trof, door het overlijden van den Prins van Oranje.' De honger na dit kloeke besluit werd bestreden in een dejeuner, waarna de heren journalisten met een stoomboot een tocht door de stad maakten om vervolgens per spoor naar Zandvoort te reizen.

'In de beste stemming kwam men in het kurhotel van den heer Flörke, waar een gezamenlijke maaltijd was aangericht. (...) De aangenaamste toon heerschte en een der bedoelingen van den kring werd zeker bereikt, het kweken van vriendschappelijke betrekkingen en bevorderen van onderlinge waardering tusschen de leden van den kring.'¹⁴

Het eerste decennium van de NJK verliep moeizaam door een schrijnend gebrek aan praktische daadkracht. De NJK werd gedomineerd door heren die elkaar onder het genot van spijs en drank graag uitvoerig complimenteerden voor de prachtige stukken die zij voor hun burgerlijke kranten hadden gecomponeerd. Ze hadden een mening over van alles en nog wat, hanteerden de pen met zwier en dwongen gezag af met hun kennis van de wereld buiten Nederlands grenzen. Hun grootste verlangen was de journalistiek respectabel te doen zijn, geen vak van straatschuimers en beunhazen die voor een grijpstuiver te koop waren, maar een vak van burgers die de grote verantwoordelijkheid van het vormen van de openbare mening met ere en gezag wisten te dragen. Een vak kortom, waarin zij optraden als de 'bevoegde autoriteiten' inzake de openbare mening.¹⁵

Maar ze hadden niet altijd veel benul van hoe een modern dagblad in de Nederlandse praktijk eigenlijk werd gemaakt. Typerend voor deze mentaliteit was dat ze juist Abraham Kuyper zagen als de grootste journalist van hun tijd. Men was euforisch toen de drukst bezette politicus/theoloog/journalist van het land in 1898 eindelijk overgehaald kon worden om het voorzitterschap van de NJK te aanvaarden. En in de talrijke loftuitingen die verschenen bij het vijfentwintigjarig hoofdredacteurschap van Kuyper in 1897 prezen de kranten hem om zijn bondigheid, duidelijkheid, kennis van zaken, hoffelijkheid en sociaal gevoel. Zijn liberale opponent, maar collega-

hoofdredacteur Charles Boissevain noemde Kuyper 'monsieur le premier onder ons, journalisten'.¹⁶ Alleen de *NRC* wees er in haar lofprijzingen fijntjes op dat Kuyper niet wist hoe een krant nu eigenlijk gemaakt werd, waarop Kuyper prompt toegaf dat hij 'met den nieuwsinhoud van zijn blad, met wat de Franschen noemen de *cuisine* der courant, zich nooit bemoeide...'¹⁷

De verslaggever

De moderne krant werd allang niet meer gemaakt door een commentariërende hoofdredacteur die enkele bureauredacteuren om zich heen had verzameld om uit binnen- en buitenlandse kranten kopij te knippen en de post met correspondenten af te handelen. De vele nieuwe stads- en volkskranten bonden een publiek aan zich met een andere leesvoorkeur. Een mening gaf een dagblad wellicht een bepaald cachet en aanzien, maar 'het nieuws' maakte het aantrekkelijk om het te lezen. En als het nieuws niet vanzelf kwam, dan moest het gehaald worden door actieve verslaggevers. De romancier Maurits Wagenvoort, die zijn journalistieke en literaire carrière in 1883 begon als verslaggever bij *Het Vliegend Blad*, schreef later:

'Als het nieuws niet tot den journalist komt, moet de journalist tot het nieuws gaan. Dit kan hij alleen doen door zich te storten in het volle leven: menschen van allerlei slag te spreken; den hoogste, als het kan, zoowel als den laagste; den weldoener der menschheid zoowel als den misdadiger; den leider van een kerkgenootschap zoo goed als den baas van een nachtgelegenheid.'¹⁸

Het verslaggeversvak stond door de overactieve, opdringerige nieuwsgierigheid van sommige vakbroeders niet altijd gunstig bekend. Wagenvoort schreef dat hij soms 'op bijna hondsche wijze' werd ontvangen of angstvallig 'voor de voornamere of officieele genoodigden achteraf gehouden werden.' De grote hoofdredacteuren van de burgerlijke pers konden op de eerste rij zitten dankzij hun weloverwogen schriften, maar ook door hun goede manieren, verzorgde kleding, zinnen hoeden en reukwaters. Verslaggevers, vooral zij die schreven voor de sociaal vooruitstrevende bladen, leken die orde te verstoren door een relatief onvoorspelbare manier van schrijven. Veel verslaggevers zagen er ook slordig uit 'als gefailleerde komenijsbaasjes: een jas, klaarblijkelijk afleggertje van iemand in beteren doen, gerafelden broek en schoenen met schuine hakken.'¹⁹ Maar er waren ook verslaggevers die zich uitstekend wisten aan te passen. De sterverslaggever van *De Amsterdammer* H.P. Geerke bijvoorbeeld was gezien als een keurige burger 'met hoge hoed, wandelstok met zilveren knop en snorrebaard', maar ook als

‘de forsche gestalte, vooral in den stoet eener volksbetooging, als hij verwachtte dat een klopjacht van de politie daarvan het gevolg zou zijn. Met het persinsigne op de jas, het hoofd fier, eenigszins uitdagend omhoog, deed hij dan waarnemingen’.²⁰

Het was niet meer dan logisch dat in de sterk groeiende groep verslaggevers en redacteuren het verlangen ontstond de door hoofdredacteuren gedomineerde NJK meer in de richting van een vakorganisatie om te buigen. Op vrijwel elk maatschappelijk terrein ontstonden in deze jaren organisaties die voor vakbelangen opkwamen of die onderlinge solidariteit van arbeiders probeerden te concretiseren. De ‘journalistieke arbeiders’ maakten zich over andere zaken druk dan de grote opiniemakers, die doorgaans uitstekende arbeidsvoorwaarden voor zichzelf hadden bedongen en wier enige persoonlijke zorg op de werkplek bestond uit een geregelde bijvulling van hun inkt- en pennenvoorraad. Voor verslaggevers was een goede arbeidspositie iets om te bevechten bij krantendirecties of om onderling zelf te organiseren. Maar de NJK liet krantendirecteuren als gewoon lid tot de broederschap toe, waardoor verslaggevers met hun natuurlijke tegenpolen in één organisatie zaten. De verslaggevers ergerden zich in toenemende mate ook aan het eendeloze dineren – nog in 1902 werd de helft van de jaarlijkse NJK-inkomsten letterlijk en figuurlijk opgesoupeerd tijdens het jaarlijks diner²¹ – en aan de snoepreisjes die bestuursleden naar internationale congressen ondernamen.

Een keerpunt kwam in 1898. Het NJK-bestuur moest met forse tegenzin gevolg geven aan een motie van de hoofdredacteur van *Het Volksdagblad* Robert Schwarz om de NJK meer te laten optreden als een vakvereniging. De motie was het gevolg van een actie die onder aanvoering van verslaggevers zoals C.K. Elout (*Algemeen Handelsblad*), J.W. Helmer (*Het Centrum*) en E.W. de Jong (*Amsterdamsche Courant*) in 1896 was begonnen. De groep publiceerde in 1897 een enquête waarin harde woorden vielen over het nietszeggende beleid van het NJK-bestuur in voorgaande jaren. Ze riepen de NJK op meer aandacht te besteden aan praktische zaken zoals een vakantiedagenregeling, minimumsalarissen, beperking van volontairschap, bescherming van literair eigendom voor journalisten en een verbod op het schrijven van reclameteksten door journalisten. De actie stuitte vanzelfsprekend op veel verzet van de in de NJK aanwezige dagbladdirecteuren, maar ook van de hoofdredacteuren. Zij vreesden dat de NJK de onderhandelingen die zij met de directies voerden nog eens dunnetjes zou gaan overdoen.²² Na een bittere strijd besloot de jaarvergadering van de NJK de enquêtevoorstellen voor kennisgeving aan te nemen, doch de motie van Schwarz waarin werd uitgesproken dat ‘de behartiging van vakbelangen der journalisten hoofddoel van onzen kring moet zijn en de bevordering van het gezellig verkeer eerst in de tweede plaats mag komen’ werd aangenomen.²³

De motie betekende op lange termijn gezien een forse kentering in de koers van de NJK. Krantendirecteuren werden verbannen naar een 'buitengewoon' lidmaatschap en in 1918 zelfs buitengesloten, terwijl in dat jaar de hoofdredacteuren/directeuren naar het buitengewoon lidmaatschap werden gerangeerd.²⁴ Geleidelijk begon de NJK zich sterk te maken voor zaken zoals salariëring, een arbeidscontract, werktijden, pensioenregeling en een onderlinge steunregeling.²⁵ Tekenend voor de sfeerverandering was ook de benoeming tot NJK-voorzitter in 1901 van J.D. Doorman. De opvolger van het kolossale ornament Abraham Kuyper, die minister-president was geworden, was hoofdredacteur van een tamelijk bescheiden stedelijke krant, die nog niet veel aanzien had verworven: de *Haagsche Courant*. Hij was zeker niet wijd en zijd befaamd en stond bovendien bekend als 'een eenvoudigen journalistieken werkman'.²⁶

TABEL 1 Aantal journalisten en leden NJK in Nederland, 1897-1930

	1897	1904	1925	1930
Nederlandse journalisten	405 ¹	537 ²	1142 ³	1406
gewone leden NJK	187	219	495	550
organisatiegraad	46,2%	40,8%	43,3%	39,1%
totaal aantal leden NJK	218	275	584	658

1 cijfer 1899

2 cijfer gemiddelde 1899-1909

3 cijfer gemiddelde 1920-1930

Bronnen: L. Bak, 'De ontwikkeling van de Nederlandse journalistenstand gedurende de laatste honderd jaar. Een statistische analyse van het toenemende aantal journalisten in de periode 1849-1947', in: *Mededelingen van de NDP* 8/1955, pp. 153-155; tellingen op basis van ledenlijsten in: *Jaarboekjes NJK*.

De grotere praktische daadkracht van de NJK had uiteindelijk effect. De aanhang van de NJK steeg geleidelijk maar onmiskenbaar, vooral nadat *Telegraaf*-verslaggever Doe Hans in 1920 de voorzittershamer had overgenomen en de NJK nog sterker dan voorheen ging optreden als een vakvereniging. Zoals tabel 1 toont, steeg het aantal gewone NJK-leden, dat wil zeggen zij die in de dag- of weekbladjournalistiek hun hoofdbestaan vonden, van 187 in 1899 tot 550 in 1930. Telt men daarbij de bijzondere leden, met name gepensioneerden en mensen die journalistiek combineerden met een andere functie, dan is het cijfer nog iets hoger. Koppelt men deze cijfers aan die van de volkstellingen dan is te constateren dat de NJK ongeveer 45% van de Nederlandse journalisten aan zich wist te binden, maar dat de organisatiegraad geleidelijk terug liep onder invloed van de stijging van het aantal journalisten.

De ledengroei was vergeleken met andere vakbonden bescheiden, maar toch dusdanig dat behoefte ontstond aan journalistenorganisaties die op lokaal niveau belangen konden behartigen. In die stedelijke kringen zouden zich aanmerkelijke verschillen in aanpak en mentaliteit ontwikkelen.

Amsterdam: een kruiwagen met kikkers

De Amsterdamse journalisten waren het eerst en meest actief als professionele journalisten, zoals al gebleken was bij de oprichting van de NJK in 1883. Amsterdam werd in tweede helft van de negentiende eeuw een echt perscentrum. Het was niet alleen veruit de grootste stad van Nederland, maar het was ook een stad die giste van economische en maatschappelijke vernieuwing. Economische bedrijvigheid stimuleerde het aanbod van kranten-advertenties en de volksklasse in de talloze nieuwe buurten vormde een potentiële lezersgroep van goedkope volksbladen. Door allerhande politieke en sociale manifestaties genereerde de volksklasse met name na 1870 veel nieuws.²⁷

De verslaggevers klaagden regelmatig over de talloze volksvergaderingen die vrijwel dagelijks in rokerige, stampvolle zaaltjes en loodsen werden georganiseerd en waarvan verslag moest worden gemaakt. De grote vraag naar nieuws leidde in de jaren tachtig zelfs tot, wat wel genoemd wordt, oorlog op de Amsterdamse persmarkt. De al langer bestaande kranten die zich op de burgerij richtten zoals het *Algemeen Handelsblad* (1828), *De Tijd* (1845), *Het Centrum* (1884), *Nieuws van den Dag* (1870) en *De Standaard* (1872) kregen concurrentie van nieuwe kranten zoals *De Amsterdammer* van de polemische ex-predikant J. de Koo en *Het Vliegend Blad* dat onder leiding stond van de vroegere Londense correspondent van het *Nieuws van den Dag* M.A. van Megen. Spoedig kwamen er meer kranten die het nieuws voorop zetten zoals *De Echo* (1881), *Nieuwsblad voor Nederland* (1882), *De Telegraaf* (1893) en *De Courant* (1893). Daarnaast groeide gestaag een enorm aanbod aan bladen en blaadjes die het socialistisch gedachtegoed uitdroegen.

Het toenemend gedrang onder journalisten in Amsterdam leidde tot de eerste reglementering van persactiviteit door autoriteiten. In andere Europese steden kende men al langer een onderscheidingsteken waaraan bepaalde voorrechten waren verbonden. Op initiatief van het *Algemeen Handelsblad*, het *Nieuws van den Dag* en de Amsterdamse correspondent van de *NRC* stond het Amsterdamse gemeentebestuur in 1885 toe dat samen met de politie een

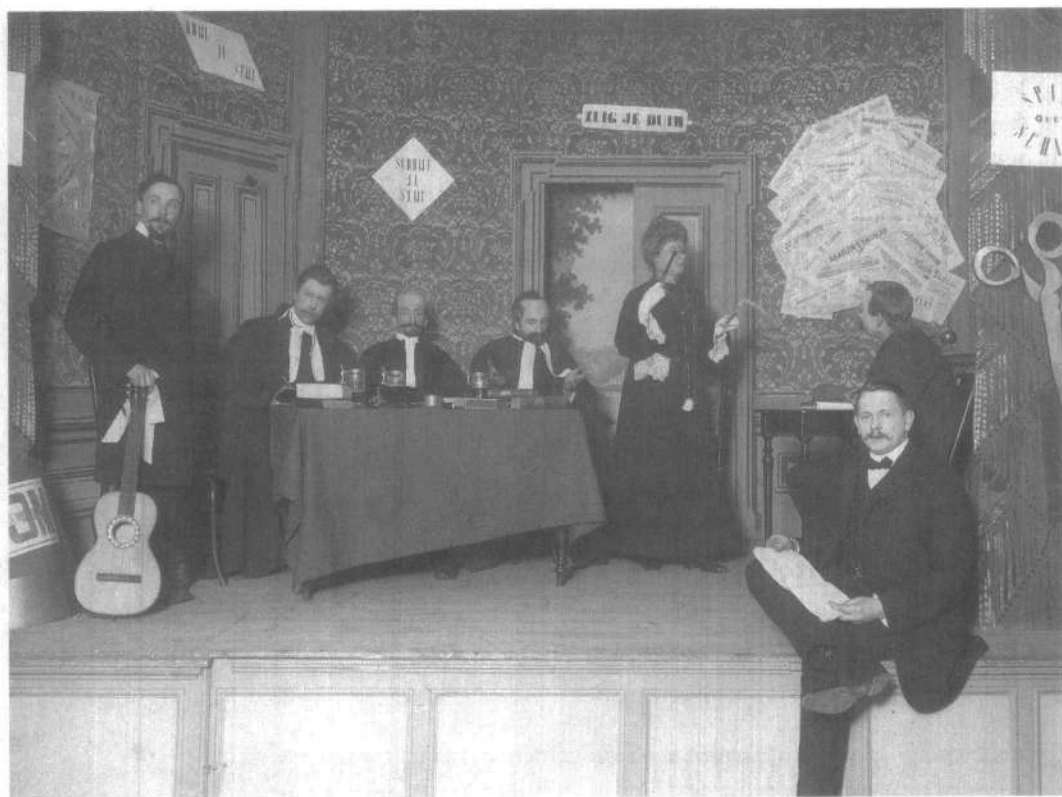
'distinctief voor vaste berichtgevers' zou worden gemaakt 'zoo tot toelating op plaatsen van den openbaren weg, waar de toegang voor het

publiek is uitgesloten, als tot kennisneming van ambtelijke mededelingen der Politie voor zoover openbaarmaking daarvan wellicht van eenige waarde voor het publiek kan zijn, of kan worden geacht'.²⁸

'Zuig je duim,
Schrijf je stijf, Kwijl
in stijl.' De
Vereeniging de
Amsterdamsche
Pers op een bonte
avond, ca 1906.
v.l.n.r.: W.C. van
Meurs, M.C.M.
Voorbeytel,
C.J. Schotel,
Max Blokzijl,
Anna E. Holdert-
Zuikerberg,
W.A. Holdert,
J.H. Rogge.
Bron: IISG,
Amsterdam

Het insigne bestond uit een stukje perkament waarop de naam en functie van de drager was geschreven, bekrachtigd met het gemeentewapen, een stempel van de politie en het woord 'Pers'. Het was de bedoeling het insigne zichtbaar aan de jas te hangen met een 'eindje snaar'.

Bij het stijgend aantal journalisten voldeed het stukje papier niet meer aan de verwachtingen, zodat in 1893 een metalen medaille werd gemaakt, waarin een fotografisch portret van de drager moest worden aangebracht. Het was de eerste in een lange rij persoonsgebonden knopen, plakken, carnets en medaillons waarmee de journalist zich voortaan kon onderscheiden. Ook voor de zogenaamde 'nieuwsruikers', mannen die de berichten van de verslaggevers vanaf locatie met grote spoed naar de zetterij of het telegraafkantoor brachten, werd in 1898 een speciale kaart ontworpen. De praktische afhandeling van de verstrekking, met name ook voor eenmalige gebeurtenissen, werd zo omvangrijk dat in 1893 de verslaggeversvereniging 'De Amster-

damsche Pers' (voortaan AP) werd opgericht in Palais Royal op de hoek van Nieuwezijds Voorburgwal en Paleisstraat. De vereniging, die maandelijks tumultueus vergaderde onder voorzitterschap van de *Handelsblad*-redacteur E.W. de Jong, bemoeide zich ook met allerlei andere zaken die het verslaggeversbelang raakten, zoals het comfort op perstribunes of de persfaciliteiten in vergaderzaaltjes. In 1894 werd ook gesproken over een ongevalverzekering en zelfs over mogelijke uitwisseling van verslagen.²⁹

Het meeste succes boekte de AP uiteindelijk met het regelen van faciliteiten voor de leden, zoals de politiepaskaart en verbeteringen aan de perstribune bij de gemeenteraad, waarop in 1900 al negentien verslaggevers zaten te koukleumen. Een verzoek de ruimte te vergroten en beter te verwarmen, beantwoordde het Amsterdamse gemeentebestuur met het afplakken van de ramen met tochtband.³⁰ Ook bedong de AP faciliteiten bij de spoorwegen (zoals eenmalige korting bij grote meerdaagse evenementen en gratis toegang van journalisten tot perrons), de brandweer, de politie en de ziekenhuizen, die vanaf 1907 regelmatig (de politie zelfs dagelijks) aan de pers mededeling gingen doen van gebeurtenissen.³¹

De verhouding met de NJK was van het begin af aan gespannen, omdat de AP stond op behoud van zelfstandigheid.³² Het onderscheid met de 'hoge oomes' werd nadrukkelijk gevoeld, ook op het vlak van gezelligheid. De AP-leden zaten liever met elkaar in café De Karseboom aan de Kalverstraat ervaringen uit te wisselen, dan aan te schuiven bij de copieuze NJK-diners. Na twee bestuurscrisisen en naamwijzigingen (tussen eind 1896 en mei 1898 hield de AP zelfs even op te bestaan), besloot de vereniging in 1900 toch aansluiting te zoeken bij de NJK. Zonder een gekoppeld lidmaatschap voor individuele leden werd de AP in december 1900 de Amsterdamse afdeling van de NJK. Ook andere journalisten dan verslaggevers werden tot de gelederen toegelaten. Lang en hevig was het een strijdpunt geweest of met name de hoofdredacteur lid mocht zijn van een vereniging die het belang van de journalistieke werker poogde te behartigen.

De sociale component in het beleid van de AP kwam voor het eerst duidelijk naar voren tijdens de inhuldigingsfeesten van Wilhelmina in september 1898. Typerend was al dat de AP regelingen trof voor de eigen leden, los van de chique activiteiten van een NJK-comité, dat in nauwe samenwerking met autoriteiten uitvoerige festiviteiten had geregeld voor de buitenlandse pers. De AP huurde een lokaaltje af dat kon dienen als pied-à-terre voor de leden tijdens de feesten en de beperkte plaatsruimte voor verslaggevers op de Dam en op de perstribune aan het Frederiksplein werd onder de leden verdeeld. Vervolgens besloot men twee landauers bespannen met twee paarden te huren, ieder bediend door een koetsier en een palfrenier. Twaalf verslaggevers konden zo in de rijtoeren van de koningin goed zicht krijgen terwijl de journalisten toch 'wat netjes en uniform rijden'. De leden werd ook

aangeraden zich onderling te beraden op kleding, 'zoodat men niet allerlei modellen hoeden enz. ziet, maar de pers wat goed voor den dag komt'.³³

Na afloop was men redelijk tevreden, maar ontstemd was men over collega Van Westerhoven die de verslaggevers ernstig had gecompromitteerd door bij het vertrek van de koningin aan het station te verschijnen in 'een fietspak', dat 'geen passend costume is om aan het station te verschijnen als de Koningin vertrekt'. Van Westerhoven was zelfs gearresteerd, omdat hij de koningin een arm had aangeboden om haar uitgeleide te doen.³⁴ Bestuurslid R.C. Verweijck, redacteur van *De Standaard*, diende prompt een motie in om

'iemand die in kleding, houding of taal ongewenscht of ongepast optreedt erop te kunnen wijzen hoe hij zich behoort te gedragen, en als hij zich niet schikt, moet men hem desnoods kunnen omsingelen'.³⁵

Vooraf de socialistische journalisten, bestuurslid J.F. Ankersmit voorop, waren tegen maar de stemmen staakten aan het eind van de vergadering. De kwestie zat blijkbaar diep. Dat bleek ook in 1905 toen *Handelsblad*-verslaggever C.J. van Geel klaagde over sommige collega's die 'door gebabbel en ongemotiveerd gelach om allerlei onbenulligheden of ernstige dingen hinderlijk voor anderen optreden.' Van Geel had een vergadering van middenstanders bezocht waarbij collega's 'vlak onder het spreekgestoelte zoo geweldig aan het praten en ginnegappen waren, dat de oorenderende spreker er door van de wijs gebracht werd'.³⁶

De AP bleef na de aansluiting bij de NJK een roerige organisatie die voorzichtig moest opereren om de verschillende belangen van de leden met elkaar in overeenstemming te brengen. Het was gezien de enorme verscheidenheid van de in Amsterdam actieve kranten een bijna ondoenlijke opgave. Alleen al door de aanwezigheid van de protestantse *De Standaard* was een schijnbare futilliteit zoals vergaderen op zondag een heikel punt. Daarnaast bestonden enorme sfeer- en werkverschillen tussen bijvoorbeeld de volkse *De Telegraaf*, de uiterst zedelijke burgerkrant *Nieuws van den Dag* en het katholieke *De Tijd*.

En dan waren er de politieke tegenstellingen, waarbij met name de 'strijdende journalisten' van *Het Volk* zich doorgaans in een aparte positie bevonden.³⁷ Het bestuur van de AP moest op eieren lopen om splitsingen te voorkomen. In juni 1900 bijvoorbeeld werd *Echo*-verslaggever J. Schaap de toegang ontzegd tot een vergadering van typografen, omdat zijn krant 'ongewenschte berichten' over typografen had gepubliceerd. Het lid van de AP en hoofdredacteur van *De Echo* D.A. Zoethout, kwam lijnrecht te staan tegenover het AP-bestuurslid en *Volk*-redacteur J.F. Ankersmit die als lokaal sociaal-democraat de typografen het recht niet wilde ontzeggen hun eigen

vergaderingen te regelen. In deze verhouding kwam de AP niet verder dan een algemene verklaring dat bij beledigende maatregelen tegen vakbroeders andere journalisten er goed aan zouden doen op te stappen.³⁸

Wat die verklaring waard was, bleek vier jaar later toen een vergadering van de Metaalbewerkerbond onder het roepen van 'enkele plebejische uitdrukkingen aan 't adres van de vertegenwoordigers van de pers in 't algemeen' D. Manassen, verslaggever van *De Telegraaf*, de zaal uitwerkte omdat zijn krant een zetter ontslag had aangezegd. Uit protest tegen 'dit infame optreden jegens een aanwezige vakgenoot' verlieten de overige journalisten de zaal behalve de vertegenwoordiger van *Het Volk*, die solidariteit met arbeiders blijkbaar hoger waardeerde dan die met collega-journalisten.³⁹

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd vooral het concern waarin *De Telegraaf* en *De Courant* waren ondergebracht het middelpunt van twisten binnen de AP. *De Telegraaf* had zich na de overname door H.M.C. Holdert in 1902 steeds meer ontwikkeld tot een neutraal massablad dat nieuws voorop zette. Dat had de krant geen windeieren gelegd en de oplagegroei had zich ook vertaald in een sterke positie van *Telegraaf*-redacteuren binnen AP en NJK. Na de *NRC* (met tweeëntwintig leden in 1912), de *Nieuwe Courant* en het *Algemeen Handelsblad* (ieder negentien leden) kwam *De Telegraaf* met zestien leden.⁴⁰ Maar van het begin af aan waren er tal van conflicten geweest over het tamelijk willekeurige arbeidsvoorwaardenbeleid van Holdert.

Toen na het uitbreken van de oorlog *De Telegraaf* zich ook nog eens steeds meer opstelde als een tegenstander van de neutraliteitspolitiek en begon te pleiten voor steun aan Engeland en Frankrijk, kwamen de *Telegraaf*-journalisten geïsoleerd te staan. Eind 1915 was al een knallende ruzie binnen de AP uitgebroken nadat twaalf *Telegraaf*-redacteuren hun lidmaatschap opgezegd hadden, omdat enkele AP-bestuursleden hadden verklaard niet langer met hen te willen samenwerken.⁴¹ De ruzie, die dreigde te resulteren in een alternatieve AP, kon slechts gesust worden door het opstappen van AP-bestuursleden G. Keller, D. Kouwenaar en J.H. Rogge en de vorming van een compleet nieuw bestuur. Maar de verhoudingen werden nooit meer normaal. Zeker niet toen Holdert zijn Berlijnse correspondent G. Simons zonder enig overleg met de zittende redactie aanstelde als chef-binnenland met de klaarblijkelijke bedoeling de bezem door de redactie te halen. Ook vroeg Holdert aan redacteuren mee te werken aan een door hem opgericht 'anti-smokkelbureau' dat beoogde te onthullen hoezeer aan de Duitse en Belgische grens werd gesmokkeld met medeweten van de Nederlandse autoriteiten.⁴² De kopij die deze activiteit opleverde werd zelfs buiten medeweten van hoofdredacteur J.C. Schröder geplaatst en diens ontslag werd maar net verijdeld doordat hij op 4 december 1915 werd gearresteerd op verdenking van belediging van het Duitse staatshoofd alsmede geallieerde spionage.⁴³

De onconventionele methoden en het gesjoemel met redacteuren bestreed de AP door feiten in de openbaarheid te brengen, maar dat zorgde er wel voor dat de verhoudingen gedurende de gehele oorlog koel bleven.⁴⁴ *De Telegraaf* eiste bijvoorbeeld eind 1916 van de AP dat ze de handtekening voor politiepenspenningen blind zou zetten voor iedere journalist die de krant kandideerde.

'Daar wij niet de fictie willen scheppen, dat het bestuur van de A.P. in zijn tegenwoordigen vorm belangen zou behartigen van journalisten, aan *De Telegraaf* of *De Courant* verbonden, en wij iedere niet volstrekt noodzakelijke aanraking met uw bestuur wenschen te vermijden...'⁴⁵

En in een conflict rond het ontslag van enkele gerenommeerde redacteuren vlogen de vonken er vanaf. Op 18 januari 1916 ontsloeg de krant John Coucke als sportredacteur op verdenking van het indienen van meer dan dertig valse declaraties. Maar volgens velen was de oorzaak eerder Couckes bestuurslidmaatschap van de AP, want een onderzoek van de officier van justitie leverde geen strafbare feiten op.⁴⁶

Voorals *Telegraaf*-redacteur Doe Hans trachtte alle kwesties rond zijn krant te sussen. Hans, sinds 1911 redacteur van het *Maandblad van den NJK* en sinds 1917 vice-voorzitter van de NJK, stelde alles in het werk om de kikkers in de kruiwagen te houden. In het bij het 35-jarig bestaan van de NJK in 1919 geschreven jubileumboekje zijn bijvoorbeeld geen details van de vele ruzies te lezen en ook tijdens de affaires zelf spande hij zich in om de lieve vrede ten koste van alles te bewaren. Tegen de wil van het AP-bestuur trachtte hij bijvoorbeeld de affaire rond Coucke uit de kolommen van het *Maandblad* te houden om, zoals hij aan het AP-bestuur schreef, 'onaangenaamheden voor Coucke en de NJK te voorkomen'.⁴⁷

De AP probeerde in de pluriforme Amsterdamse krantenwereld overeind te blijven, maar slaagde er niet goed in een onderlinge band te kweken. Herhaalde malen strandden bijvoorbeeld pogingen om een eigen lokaliteit of sociëteit te scheppen op tijdgebrek en desinteresse van de Amsterdamse journalisten. Tussen 1905 en 1908 zou *Handelsblad*-verslaggever Jean Louis Pisuisse pogingen wagen voor achtereenvolgens een lees- en werkplek midden in de stad en een koffiekamer boven bierhal Scheltema aan de Nieuwezijds Voorburgwal. Het was tevergeefs, net als een kortstondig bestaan in 1920 van een *Amjosoc* (Amsterdamsche Journalisten Sociëteit) in de benedenzaal van hotel Apeldoorn aan de Roelensteeg.⁴⁸

Gezelligheid van heren met gevoel voor stijl en verantwoordelijkheid. Opening van de Haagse Journalisten Sociëteit op 10 maart 1916.
Bron: IISG, Amsterdam

Den Haag: aanschurken tegen autoriteiten

Volgens AP-voorzitter H. Tersteeg, die bij het vijftigjarig bestaan van de NJK in 1933 terugkeek op de verhouding tussen AP en NJK was Amsterdam altijd 'bij uitstek het stoute kind', het 'enfant terrible', maar nog steeds 'de bakermat en zetel van den Kring'.⁴⁹ Dat laatste was meer romantisch dan realistisch gedacht, want de invloed en het aanzien van Amsterdam binnen de NJK was in 50 jaar drastisch teruggelopen. NJK-voorzitter Doe Hans verwoordde dat indirect toen hij in mei van het jubileumjaar 1933 in de *NRC* verklaarde dat als hij één parel in de kroon van de NJK moest noemen, het de Haagse journalistenvereniging moest zijn.⁵⁰

De residentie kende een totaal andere perscultuur dan de Amsterdamse. Rond 1890 bestonden er slechts vijf dagbladen van enige omvang. Naast het conservatieve *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* was in 1869 een liberale burgerkrant gekomen: *Het Vaderland*. Sinds 1883 was er ook een krant die zich richtte op de stad in ontwikkeling, de *Haagsche Courant*. De stadskrant kreeg in 1885 enige concurrentie van *De Avondpost*.⁵¹ En dan was er nog een katholiek dagblad van bescheiden omvang: *De Residentiebode*. Die bescheiden omvang van de lokale persmarkt neemt niet weg dat zich in Den Haag de meest omvangrijke groep journalisten buiten Amsterdam zou vormen. De oorzaak was de grote hoeveelheid journalistieke arbeid die bij

de Staten Generaal te doen was. Rond 1900 was al sprake van een herkenbare groep parlementair journalisten. Ongeveer twintig journalisten werkten dagelijks aan het verslaan van parlementair nieuws voor alle Nederlandse kranten en weekbladen.³²

Het was dan ook niet verwonderlijk dat de Haagse Journalisten Vereniging (HJV) de tweede lokale journalistenvereniging van Nederland werd. Een half jaar na de AP, op 9 mei 1893, richtten tien journalisten van alle Haagse dagbladen en het Nederlandsch Correspondentiebureau de HJV op in lokaal 'Bordelaise', gevestigd in het zinnebeeld van het nieuwe Den Haag: de Passage. Daaraan voorafgegaan was het succesvolle optreden van een perscomité dat faciliteiten had geregeld rond de Internationale Sport-, Vischerij- en Paardententoonstelling die in 1892 te Scheveningen was gehouden.³³ De journalisten uit dat comité, waarin ook enkele Haagse notabelen zitting hadden, waren vrijwel zonder uitzondering betrokken bij de oprichting van de HJV een jaar later. De HJV bestond vooral uit de hoofdredacteurs van de genoemde kranten, een enkele directeur en enkele parlementaire journalisten. De HJV zou snel in omvang groeien van vierendertig leden in 1902 tot tachtig in 1918.³⁴ Daarmee was de HJV in dat jaar de grootste onder de lokale verenigingen.

In tegenstelling tot de AP was en bleef de HJV met hart en ziel verbonden met de NJK en ook ontbrak in Den Haag het onderling tumult waarmee de Amsterdamse vereniging zo excelleerde. P.A. Haaxman, de parlementair verslaggever die meer dan vijftig jaar als journalist in Den Haag werkzaam zou zijn, schreef bij het vijftienvijftigjarige bestaan van de HJV in 1918 dat de grootste verdienste van de NJK het aankweken van een onderlinge band was geweest. 'Toen ik aan de courant kwam, was er zoo goed als geen aanraking tusschen journalisten onderling,' schreef hij over de jaren 1869-1870. Journalisten polemiseerden heftig met elkaar, maar men kende elkaar alleen van naam. De NJK betekende volgens hem de 'verlossing uit de benauwde opsluiting binnen de enge muren van ons geestelijk huis'. Men begon met meer waardering en minder vooroordeel elkaars organen te lezen 'en vooral, als wij van meening verschilden, werd de toon anders, omdat wij wisten dat een loyaal tegenstander de pen had gevoerd'.³⁵ De onderlinge verbondenheid werd zelfs zo sterk dat de feesten en diners van de HJV beroemd werden tot ver buiten de stadsgrenzen. Men at gezamenlijk, maar na 1900 kwam het steeds vaker voor dat er over het vak gezongen of voorgedragen werd, een bezigheid waarin bekende HJV'ers als Doe Hans, W.N. van der Hout, B. Thöenes, J.J. van Bolhuis en vooral ook hun vrouwen uitblonken.

De onderlinge verbondenheid van de HJV was een totaal andere dan die van de Amsterdamse stadsverslaggevers. Binnen de NJK trad de HJV weliswaar ook op om een pensioenverzekering en een onderling steunfonds tot stand te brengen, maar daarnaast kwamen uit Den Haag initiatieven die

andere lokale verenigingen minder aanspraken en die samenhangen met de nauwe band die Haagse journalisten met autoriteiten onderhielden. Is de Nederlandse journalistiek van voor 1940 wel eens 'een juristenpers' genoemd, deze omschrijving is á fortiori van toepassing op de Haagse journalistiek. Juristen waren de drijvende kracht achter de HJV, uiteenlopend van de hoofdredacteur van *Het Vaderland* mr. R. Macalester Loup in de jaren tot 1901, de hoofdredacteur van de *Nieuwe Courant* en NJK-voorzitter mr. L.J. Plemp van Duiveland sinds 1902 en de parlementair redacteur der *NRC* mr. J.J. van Bolhuis sinds 1914. Zij bemoeiden zich ook met zaken die in Amsterdam in het geheel niet speelden, zoals een goed contact met de Haagse politiek, met het Hof en met de diplomatieke circuits. Het waren zaken die een zekere behoedzaamheid vereisten en die de HJV-leden ertoe brachten een goed contact met autoriteiten tot hoogste goed te verklaren. Zo waren Haagse journalisten de drijvende kracht achter de debatten die tussen 1900 en 1914 gevoerd werden over het auteursrecht op journalistieke producten en het verschoningsrecht voor journalisten. En in 1913 was de HJV een van de eerste verenigingen die een *Cursus voor Journalisten* organiseerde, waarin wetenschappers hun licht lieten schijnen over onderwerpen zoals internationaal recht, koloniale kwesties, bouwkunst, stedenbouw en strafrecht.⁵⁶

Jubiläum van de
Haagsche
Journalisten
Vereeniging, 1 juni
1918.

Bron: IISG,
Amsterdam

Van harte onderschreef de HJV de filosofie die Plemp van Duiveland in 1922 onder woorden bracht. Volgens hem moest de NJK zijn kracht niet zozeer zoeken in behartiging van materiële belangen, maar moest hij 'voorop stellen de ideële: de eer, het aanzien, de geestelijke beteekenis, het zedelijke gehalte, de verheffing van ons beroep'.⁵⁷ Groot was de vreugde en trots op momenten dat die erkenning daadwerkelijk kwam. Zo werd de HJV in 1907 door de commissie voor huishoudelijke aangelegenheden der Tweede Kamer erkend als enig aanspreekpunt voor de regeling van persfaciliteiten, kort daarop gevolgd door de Eerste Kamer.⁵⁸ En in datzelfde jaar boekte de HJV een groot succes door de uitnemende wijze waarop ze de persfaciliteiten voor de opening van het Haagse Vredespaleis en de internationale vredesconferentie had geregeld. Voorzitter Plemp van Duiveland ontving namens de HJV voor deze inspanningen zelfs een koninklijke onderscheiding.⁵⁹

De omvang, de eensgezindheid en de constructieve gedachtewisseling waren in contrast met het Amsterdamse tumult zo indrukwekkend dat NJK-voorzitter (en oud HJV-bestuurslid) Doe Hans in 1933 de HJV omschreef als 'de mooiste parel in de NJK-kroon'.⁶⁰ Maar dat was in dat jubileumjaar slechts uiterlijke schijn, want een van de speerpunten in de strijd voor erkenning van het vak had een splijtzwam in de gelederen van zowel NJK als HJV veroorzaakt, die uiteindelijk zelfs zou leiden tot het opstappen van Van der Hout als secretaris van de NJK in 1932. Forse ruzie was achter de schermen uitgebroken rondom het lectoraat in de Journalistiek aan de Rijksuniversiteit Leiden. De benoeming van NRC-redacteur A.J. Lievegoed in 1930 had Van der Hout en Plemp van Duiveland, die beiden vonden dat ze voor de prestigieuze functie geschikter waren dan Lievegoed, verleid tot gedrag dat verre van loyaal en gezellig was. Roddel en intriges duiden erop dat ook de onderlinge verbondenheid en vaktrots in Den Haag begrensd werd door persoonlijke ambitie en status.⁶¹

Rotterdam: ongestoord geluk

'De Amsterdamse krantenwereld is nu eenmaal wat roeriger dan de Rotterdamse', schreef NJK-voorzitter en Rotterdammer Maarten Rooy in 1948 bij een terugblik.⁶² Dat was wel erg eufemistisch uitgedrukt, want wie kijkt naar de vroege geschiedenis van de Rotterdamsche Journalistenvereniging (RJV) ziet na een korte en heftige strijdfase niets dan rust en vrede. Vergeleken met de tumultueuze AP en de reflecterende debatten van de HJV was de RJV na 1902 een oase van rust en geregeldheid. Een 'eetvereniging' werd de RJV door collega's ook wel denigrerend genoemd, want veel meer dan eenmaal per jaar bijeenkomen om een kort, gestandaardiseerd jaarverslag goed te

keuren, het bestuur uitvoerig te danken voor de nette uitvoering van de drie taken die ze zich had toebedeeld en vervolgens uitgebreid te eten in het Poolsch Koffiehuis aan het Beursplein, deed de RJV niet. En die drie taken veranderden dan ook niet tot in de jaren dertig: de regeling samen met de politie van een systeem van perspenningen; zorgen dat de verhouding met gemeentebestuur, politie en havenautoriteiten niets te wensen overliet; en – wellicht het meest daadkrachtige en unieke – afspraken met de RETM over een goedkoop tramabonnement voor RJV-leden. De continuïteit binnen de RJV kwam treffend tot uiting in de samenstelling van het bestuur dat slechts bij overlijden van leden veranderde. Van de oprichting in 1898 tot zijn dood in 1926 was bijvoorbeeld Arie Voogd voorzitter. Deze Rotterdamse correspondent van het *Algemeen Handelsblad* en redacteur van het cargadoors- en havendagblad *De Scheepvaart* werd ondersteund door secretaris Henri Dekking, redacteur van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* en schrijver. Dekking was een figuur met ‘distinctiedrang’ en ‘aristocratische allure’; een journalist die thuis echte Perzen op de vloer verlangde en ter reportage trok ‘in een jas gevoerd met astrakan’ en een hoge hoed.⁶³ Hij zou 37 jaar het secretariaat van de RJV voeren, vrijwel elke jaarvergadering besluitend met de woorden: ‘Moge ons geluk nog vele jaren ongestoord voortduren’.⁶⁴

De relatieve rust is wellicht terug te leiden op de relatief kleine Rotterdamse persgemeenschap en de dominante positie van de *NRC* daarin. Dit oude, liberale en uiterst elitaire dagblad was niet erg geporteerd voor samenwerking met kranten die ze veel minder achtte dan zichzelf. De *NRC* volgde volgens pershistoricus H.J. Scheffer een ‘zwijg- en negeertactiek’ ten opzichte van andere Rotterdamse kranten, zoals het *Rotterdamsch Nieuwsblad* (1878), het katholieke *De Maasbode* (1868, dagblad vanaf 1885) en de *Rotterdamsche Courant*, een achttiende-eeuws nieuwsblad dat een kwakkelend bestaan leidde.⁶⁵ Typerend voor de krantenverhouding was de oprichting van de RJV. Op 23 september 1897 vergaderden Arie Voogd, J. Stufkens Lzn. (hoofdredacteur van de *Rotterdamsche Courant*) en J.J.F. van Zeijl (*De Maasbode*) over een huldeblijk voor Herman Heijermans sr. bij zijn vijftigjarig jubileum. Heijermans was sinds 1847 aan de *NRC* verbonden als verslaggever en samensteller van het verslag van de gemeenteraad. Als zodanig was hij een levend standbeeld van Rotterdamse journalistiek en hij werd door zijn eigen krant dan ook uitvoerig in het zonnetje gezet.⁶⁶ Tijdens de vergadering kwam het idee voor een journalistenvereniging op en men besloot op 10 januari 1898 een oprichtingsvergadering uit te schrijven, waarbij ook de *NRC* werd uitgenodigd. Maar de redacteuren van die krant lieten weten niet te kunnen instemmen met het doel van een vereniging. Kranten dienden zelf te zorgen voor goede afspraken voor hun journalisten.⁶⁷ Desondanks werd de RJV opgericht en in de volgende jaren werden zelfs enkele *NRC*-redacteuren lid, voornamelijk vanwege het door de RJV verstrekte

goedkope RETM-abonnement en de afspraken die de RJV wist te maken met de Paketvaartmaatschappij over gratis reizen naar Indië.⁶⁸ In 1904 sloot de RJV zich aan bij de NJK.

Aanvankelijk waren de debatten in de RJV verhit. Dat was vooral te wijten aan de socialistische journalisten; die kwamen met allerhande voorstellen voor een strijdvaardige organisatie. Met name H.J. Smits, redacteur van het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, probeerde de RJV in het spoor te krijgen van de arbeidersvakbeweging. Zo stelde hij in 1899 voor, geld te schenken aan uitgesloten arbeiders in Denemarken en een jaar later wenste hij werkloze Amsterdamse diamantarbeiders te steunen. Door een lage opkomst bij de vergadering hadden zijn acties zelfs succes en besloot de RJV de dagblad-directies te vragen een advertentie op te nemen waarin steun werd betuigd aan de diamantarbeiders.⁶⁹ Maar een inderhaast uitgeroepen vergadering draaide de besluiten weer terug. Nadat in 1901 een poging was gestrand de RJV bij de sociaal-democratische Bestuurdersbond aan te laten sluiten, sloeg de RJV definitief de weg in naar de 'eetvereniging' die ze tot de Tweede Wereldoorlog zou blijven. Men pleitte weliswaar ook voor enkele sociale maatregelen, zoals een ongevalverzekering en een vakantieregeling voor journalisten, maar de goede verhouding met de plaatselijke autoriteiten bleef toch de hoofdreden van bestaan voor de vereniging, die met twintig tot vijftwintig leden de kleinste stedelijke kring van de grote steden bleef. Kenmerkend was dat de RJV in 1918 meedeed aan een wedstrijd wie het fraaist het nieuwe stadhuis zou versieren. De RJV schonk enkele meubelstukken en in ruil kreeg men alle ruimte om mee te praten over de inrichting van de perstribune en de daarbij aansluitende recreatie- en telefoonkamer.⁷⁰ In de actie zag men een teken van geslaagde emancipatie. 'Wie had er een 25 jaar geleden van gedroomd, dat journalisten het gemeentebestuur van Rotterdam nog eens in de meubeltjes zouden zetten?', schreef de Haagse collega Haaxman in een terugblik.⁷¹

Slechts eenmaal kwam er nog een forse rimpeling in de Rotterdamse journalistenvijver. In 1916 meldde Philip Pinkhof, correspondent van *De Telegraaf*, zich aan als lid. Hij vertegenwoordigde in al zijn gedrag iets waarop men neerkeek. Het jagen op nieuws en primeurs, die desnoods met onconventionele middelen mochten worden verkregen, maar ook het schnabbelen naast de journalistieke hoofdtaak zagen de Rotterdamse journalisten als verwerpelijk. De aanmelding van Pinkhof, die naast het schrijven voor de krant ook revue's schreef en produceerde voor zijn vrouw Heintje Davids, stuitte op verzet.⁷² Hij had het bijvoorbeeld bestaan in zijn krant verslagen te publiceren van geheime raadsvergaderingen, zich blijkbaar basierend op anonieme bronnen. 'Zakkenrollersjournalistiek' noemde men dat bij de RJV en men putte zich uit in het wijzen op de gevaren van dit 'Telegraaf-systeem' voor de goede verhouding tot de autoriteiten. Men

besloot na veel discussie Pinkhof tot de gelederen toe te laten met de waarschuwing dat herhaling van dergelijk gedrag hem op roeyment kon komen te staan.⁷³

De rust trad voor even in, maar plotseling was daar een vergadering op zaterdag 6 september 1919. Een opmerkelijk duo, Pinkhof van *De Telegraaf* en de Rotterdamse correspondent van het socialistische *Het Volk* Y.G. van der Veen, hadden om de bijeenkomst gevraagd om te spreken over het gedrag van het bestuur tegenover verslaggevers van bladen van buiten de stad. Pinkhof beschuldigde het bestuur ervan niet te hebben opgetreden bij een reeks incidenten. Pinkhof was bijvoorbeeld te laat gewaarschuwd over een onderhoud met de politie over een Amsterdamse juwelendiefstal. Ook was zijn krant door de autoriteiten buitengesloten wegens plaatsgebrek bij het bezoek van de koningin aan de stad, en het bezoek van correspondenten aan de raadszaal was vaak zeer problematisch door ruimtegebrek. De AP probeerde bij beperkte plaatsruimte in ieder geval nog het nieuws te distribueren langs niet-aanwezige kranten, maar de RJV deed niets omdat, aldus Pinkhof, de RJV 'naar de pijpen van de autoriteiten danst'.⁷⁴ Hij diende met Van der Veen een motie in waarin hij het bestuur opriep bij de autoriteiten een krachtig protest te laten horen tegen de 'bevoordeling van de lokale bladen'. De reactie van het bestuur was typerend. J.G. Jonquière, raadsverslaggever van *NRC*, wees woedend op de cultuurschok die *De Telegraaf* voor de stad betekende.

'... we hadden nooit ruzie omdat we trachtten de journalistiek als waardige mensen te dienen. De heer Pinkhof heeft op een andere wijze zijn taak opgevat, hij is gekomen om revues te schrijven en exorbitante berichten aan *De Telegraaf* te zenden. Hij heeft een andere houding in te nemen, wil hij dat de autoriteiten hem ter wille zullen zijn. De manier waarop *De Telegraaf* hier journalistiek behartigt geeft spreker aanleiding den heer Pinkhof te raden zijn gedragslijn te veranderen wil hij als gelijkberechtigde in aanmerking komen.'⁷⁵

Pinkhof trok zijn motie uiteindelijk in toen bleek dat hij vrijwel alleen stond. De rust keerde weer in de Maasstad.

Voor eer en deugd

Terugkerend naar ons uitgangspunt kan worden vastgesteld dat van een eenduidige Nederlandse journalistieke cultuur geen sprake was. De georganiseerde journalistiek ontstond als een poging van voornamelijk Amsterdamse journalisten en uitgevers om onderling gezellig te verkeren en de eer

en het aanzien van de journalistenstand te bevorderen. De aanvankelijke dominantie van commentariërende hoofdredacteurs en hun geestverwante dagbladirecteurs werd na enkele jaren echter aangetast door initiatieven om in de grote steden ook het verslaggeversbelang naar voren te brengen. Daarin uitte zich het sterk groeiende gevoel van eigenwaarde in deze groep. Verslaggevers definieerden journalistiek veel meer als een vak, dat speciale vaardigheden en een aparte mentaliteit met zich mee bracht.

De emancipatie van de verslaggever gebeurde op nogal verschillende wijze, samenhangend met de specifieke persconstellatie in de grote steden. In Amsterdam waren de tegenstellingen groot doordat vele volksbladen er actief waren naast een vrijwel volledig palet van ideologische kranten. De AP, die dit bonte gezelschap trachtte te bundelen, had voortdurend vooraan gestaan bij met name de vakbondsontwikkeling binnen de NJK. En niet zonder succes. De AP had in 1907 en 1918 al enquêtes onder haar leden georganiseerd om de arbeidsomstandigheden, met name de hoogte van het salaris, te peilen en ze kwam in 1907 zelfs met een model-arbeidscontract voor leden.⁷⁶ In oktober 1919 sloot de NJK bijvoorbeeld een eerste salarisovereenkomst af met de vereniging van dagbladirecteurs NDP waarin een minimumsalaris voor journalistieke arbeid was geregeld. In de jaren twintig werden zelfs de eerste pogingen ondernomen om een CAO af te sluiten.

Maar de tegenstellingen in Amsterdam waren vrijwel onoverbrugbaar en dat maakte de Amsterdamse groep binnen de NJK steeds machtelozer. In het gat dat hierdoor viel konden de journalisten uit Rotterdam en Den Haag steeds meer macht en gezag binnen de NJK verwerven. Rond 1920 domineerden de RJV en HJV het NJK-bestuur totaal. In HJV'er én verslaggever Doe Hans vond de NJK in 1920 de ideale voorzitter (die dan ook tot 1937 zou aanblijven). De vice-voorzitters annex penningmeester waren de RJV'ers Voogd (tot 1926) en Dekking (na 1926) en als secretaris trad tot 1932 de HJV'er Van der Hout op. Het was te danken aan de RJV en vooral de HJV, die was uitgegroeid tot de grootste van de lokale verenigingen, dat eisen voor een goede arbeidspositie en pensioenregeling voor journalisten voortaan werden gecombineerd met het verlangen dat journalistiek door autoriteiten zou worden erkend als een eerzaam en verantwoordelijk beroep. Zo onderhandelde de NJK begin jaren twintig over aansluiting bij een organisatie van Nederlandse intellectuelen en begonnen ook discussies over de vrijwillige beperking van sensatieberichten rondom zaken (moorden bijvoorbeeld) die onder behandeling van justitie waren.⁷⁷

In dit verband is het ook van belang te wijzen op de geografische verschuiving binnen het NJK-ledenbestand. Uit tabel 2 blijkt dat tussen 1897 en 1930 het accent binnen de kring duidelijk verschoof van Amsterdam naar Rotterdam, Den Haag en de provincie.

TABEL 2 Woonplaats gewone NJK-leden, 1897-1930

jaar	1897 (%)	1904 (%)	1925 (%)	1930 (%)
Amsterdam	82 (43,9)	78 (35,6)	116 (23,4)	116 (21,1)
Den Haag	27 (14,4)	43 (19,6)	90 (18,2)	99 (18,0)
Rotterdam	16 (8,6)	19 (8,7)	52 (10,5)	61 (11,1)
Haarlem	8 (4,3)	11 (5,0)	17 (3,4)	21 (3,8)
Noord-Holland	4 (2,1)	2 (0,9)	28 (5,7)	30 (5,5)
Zuid-Holland	7 (3,7)	4 (1,8)	35 (7,1)	30 (5,5)
Utrecht	7 (3,7)	8 (3,7)	20 (4,1)	22 (4,0)
Gelderland	10 (5,4)	10 (4,6)	18 (3,6)	9 (1,6)
Overijssel	5 (2,7)	5 (2,3)	12 (2,4)	20 (3,6)
Groningen	1 (0,5)	4 (1,8)	11 (2,2)	7 (1,3)
Friesland	-	1 (0,5)	12 (2,4)	13 (2,4)
Drenthe	1 (0,5)	-	1 (0,2)	11 (2,0)
Noord-Brabant	3 (1,6)	6 (2,7)	7 (1,4)	6 (1,1)
Limburg	1 (0,5)	-	3 (0,6)	3 (0,5)
Zeeland	2 (1,1)	2 (0,9)	6 (1,2)	6 (1,1)
Indië	1 (0,5)	5 (2,3)	27 (5,5)	25 (4,5)
buitenland	2 (1,1)	9 (4,1)	24 (4,9)	16 (2,9)
onbekend	10 (5,4)	12 (5,5)	16 (3,2)	55 (10,0)
totaal	187 (100)	219 (100)	495 (100)	550 (100)

Bronnen: Tellingen op basis van ledenlijsten in: *Jaarboekjes NJK; Mededeelingen van (het bestuur van) den Nederlandschen Journalistenkring.*

Het was meer dan een simpele geografische accentverschuiving; het was een verschuiving in mentaliteit. Op symbolische wijze kwam dat tot uiting op 16 en 17 oktober 1920 tijdens het door de NJK in Rotterdam georganiseerde Eerste Journalistiek Congres (dat tevens het laatste zou blijken te zijn). De verslaggevers van de AP waren er geen warm voorstander van geweest. Het onderwerp was te weinig concreet en bovendien had de NJK het congres geregeld zonder overleg met de lokale afdelingen.⁷⁸ Maar het congres vervulde de RJV juist met grote trots. Met name de warme mentale en financiële steun van het Rotterdamse gemeentebestuur kon de RJV op haar conto schrijven, net als een luisterrijk diner op de ss Rotterdam dat door de scheepvaartonderneming NASM werd gesubsidieerd.

Maar niet alleen in het opzicht van gezelligheid samen met autoriteiten was het congres typerend voor de wijze waarop de georganiseerde journalistiek zich in vijfendertig jaar een plaats binnen de gevestigde orde had bevochten. Opzet en thema van het chique congres sloten naadloos aan bij de eer-en-verantwoordelijkheid-benadering die de Haagse en Rotterdamse stromingen binnen de NJK representeerden. Het congres sprak over het

ondertekenen van artikelen in de krant, een vraagstuk waarover men licht lieten schijnen door vier pre-adviseurs en waarover uiteindelijk werd besloten dat ondertekening een recht van iedere journalist was dat evenwel in de praktijk niet noodzakelijk hoefde te leiden tot ondertekening van elk artikel.⁷⁹ De combinatie van het benadrukken van een recht op erkenning gekoppeld aan een oproep er vooral verantwoordelijk en dus bescheiden gebruik van te maken, kan een overwinning worden genoemd voor de juridische en ethische stroming binnen de NJK. Het was op en top een benadering die de Haagse journalisten voorstonden.

Het dieptepunt voor de macht van de AP kwam in 1924 toen de NJK het Amsterdamse voorstel verwierp om vanuit de lokale kringen de NJK sterker te maken. Een verplichte lidmaatschapskoppeling van afdelings- en kringleden ging de NJK veel te ver.⁸⁰ De AP was zo teleurgesteld dat ze dreigde met afsplitsing. Dat kon dankzij hevige druk van andere lokale kringen, die vonden dat een splitsing 'het aanzien van de Ned. Journalistenkring enkel kon schaden', worden voorkomen, maar in 1924 trad AP-voorzitter David Kouwenaar toch gedesilluseerd af als NJK-bestuurder.⁸¹

Noten

- 1 Artikelen van William Rothuizen en Lisette Lewin in: M. van Amerongen, J. Blokker en H. van Run (red.), *Luizen in de pels. 100 Jaar Journalistiek in Nederland*, Amsterdam 1984, p. 8-23.
- 2 J.Th.M. Bank, 'Rotterdam-Amsterdam en de nationale pers', in: P.B.M. Blaas en J. van Herwaarden (red.) *Stedelijke naijver. De betekenis van interstedelijke conflicten in de geschiedenis. Enige beschouwingen en case-studies*, 's-Gravenhage 1986, p. 183-195.
- 3 Aldus Rolf Lindner, *The Reportage of Urban Culture. Robert Park and the Chicago School*, Cambridge 1996.
- 4 M.J.F. Robijns, *Radicalen in Nederland (1840-1851)*, Leiden 1967, p. 65.
- 5 L. Bak, 'De ontwikkeling van de Nederlandse journalistenstand gedurende de laatste honderd jaar. Een statistische analyse van het toenemende aantal journalisten in de periode 1849-1947', in: *Mededelingen van de NDP* 8, 1955, p. 153-155.
- 6 Van de drie kringen resteert een incompleet archief. Het archief van de Amsterdamsche Pers maakt deel uit van het archief van de Federatie Nederlandse Journalisten (FNJ) dat berust bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam (IISG). Het archief van de Haagsche Journalistenvereniging berust in het Gemeentearchief Den Haag (GAD), dat van de Rotterdamse vereniging in het Gemeentearchief Rotterdam (GAR).
- 7 H. Knippenberg en B. de Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800*, Nijmegen 1988.
- 8 *Algemeen Handelsblad*, 18 oktober 1883.
- 9 *Het paviljoen van de pers*, Amsterdam 1883; F.M. Jaeger, 'De Internationale Tentoonstelling van 1883 te Amsterdam', in: *Eigen Haard* 14, 1883.

- 10 Brief W.M. Der Kinderen, 28 augustus 1883, in archief-HJV/GAD doos 4, map I.
- 11 Oproep 13 oktober 1883, in archief-HJV/GAD doos 4, map I.
- 12 Statuten NJK, KB 24 juni 1884 (nr. 68) en *Staatscourant*, 18 oktober 1884, nr. 246.
- 13 Brief Lamping aan Van Duyl, 12 oktober 1883, in archief-HJV/GAD doos 4, map I. Zie ook *NRC*, 16 oktober 1883.
- 14 Verslag van de bijeenkomst in: *Algemeen Handelsblad*, 25 juni 1884.
- 15 Naar een typering van Remieg Aerts, 'Bevoegde autoriteiten', in: *De negentiende eeuw* 1, 1998, p. 72-95.
- 16 *Gedenboek opgedragen door het feestcomité aan prof.dr. A. Kuypers bij zijn vijf en twintigjarig jubileum als hoofdredacteur van "De Standaard", 1 april 1872-1897*, Amsterdam 1897, p. 88.
- 17 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 31 maart 1897.
- 18 Maurits Wagenvoort, *De vrijheidszoeker, roman van het werkelijke leven*, Amsterdam 1930, p. 70.
- 19 Wagenvoort, *De vrijheidszoeker*, p. 71.
- 20 A.J. Teychiné Stakenburg, 'Marie Joseph Brusse (1873-1941)', in: *Rotterdams Jaarboekje* 1974, p. 281-298. Vgl. Martin Schouten, *De socialen zijn in aantocht. De Nederlandse arbeidersbeweging in de negentiende eeuw*, Amsterdam 1976, p. 156-157. Geerke wordt hier abusievelijk aangeduid met voorletters I.H.
- 21 *Mededeelingen van het bestuur van den NJK* 30, juli 1902.
- 22 Verslagen vergaderingen op 6 en 26 september 1897, in: *Mededeelingen van het bestuur van den NJK* 12-13, september-oktober 1897.
- 23 N. Cramer, *75 Jaar in het nieuws, 1884-1959. Kroniek van de Nederlandse Journalisten-kring*, Amsterdam 1959, p. 16-17.
- 24 Zie daarvoor uitvoerig: J. Hemels, *De krant in bedrijf. 75 Jaar samenwerking en samenleving*, Baarn 1983, p. 76-81.
- 25 Zie daarvoor uitvoerig: Cramer, *75 Jaar in het nieuws*, en: D. Hans, *De Nederlandsche Journalisten-kring. Schets van zijn geschiedenis (1884-1919)*, S.l. 1919.
- 26 C. K. Elout, 'De voorzitters van den kring', in: *De Journalist*, 1933; vgl. Frank van Vree, 'Volksblad voor alle standen. Een redactionele geschiedenis van de *Haagsche Courant*', in: W. Wennekes e.a., *Het lood voorbij. Sijthoff en de Haagsche Courant. Geschiedenis van een dagbladbedrijf*, Amsterdam 1998, p. 51-52.
- 27 Dennis Bos, *Waarachtige volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam, 1848-1894*, Amsterdam 2000.
- 28 Burgemeester Van Tienhoven aan redacties dagbladen, 4 november 1885, in: *De Amsterdamsche persinsignes* (brochure aangeboden bij het zilveren feest als persman van D.A. van Waalwijk, april 1903).
- 29 Jaarverslag AP 1894 in dossier 912; correspondentie bestuur 1894, in: archief-FNJ/IISG 908.
- 30 Notulen AP 8 december 1900, in archief-FNJ/IISG 906.
- 31 Zie de correspondentie met de politie in archief-FNJ/IISG 979.
- 32 *Rond de zilveren A.P. De geschiedenis van de vereniging De Amsterdamsche Pers tot 1925*, Amsterdam 1925, p. 3-5.
- 33 Notulen bestuur AP 10 juni 1898, p. 54-55, archief-FNJ/IISG 905. Huurovereenkomst met rijtuigverhuur Gebr. Stofelaar d.d. 24 juli 1898 in idem 915.
- 34 Notulen bestuur AP 23 augustus 1898, p. 96-97, archief-FNJ/IISG 905.
- 35 Idem, p. 97.

- 36 C.J. van Geel aan bestuur AP, 9 maart 1905, archief-FNJ/IISG 908.
- 37 D. Kouwenaar, 'Amsterdamsche journalisten', in: *Op de Hoogte. Maandschrift voor de huiskamer*, mei 1915, p. 218-230.
- 38 Notulen AP 16 juni 1900, p. 2-8, archief-FNJ/IISG 906.
- 39 E.W. de Jong aan bestuur AP, 21 augustus 1904, archief-FNJ/IISG 915. Het was de eerste vergadering waar Doe Hans als verslaggever optrad. D. Hans, *Uit zonnige jaren*, p. 9.
- 40 *Mededeelingen van den NJK* 140, januari 1912.
- 41 Brief 12 *Telegraaf*-redacteuren aan bestuur AP, 21 april 1915, archief-FNJ/IISG 908. *Maandblad van den NJK* 190 en 191, februari 1915. Jaarverslag AP 1915, archief-FNJ/IISG 913.
- 42 Jaarverslag AP 1915, in: *Maandblad van den NJK* 190, februari 1916, p. 562-564.
- 43 Over deze kwestie zie uitvoerig: Marcel Broersma 'Botsende stijlen. De Eerste Wereldoorlog en de Nederlandse journalistieke cultuur' in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 2, 1999, p. 48 e.v.
- 44 Zie noot 43 en een tweede publicatie van de AP in: *Maandblad van den NJK* 191, februari 1916, p. 579-582.
- 45 Redactie *De Telegraaf* aan bestuur AP, 11 december 1916, in: archief-FNJ/IISG 951.
- 46 *De Telegraaf*, 1 mei 1917 avondblad; *Maandblad van den NJK* 4 april 1917; bestuur AP aan redactie *De Telegraaf*, 8 mei 1917, in: archief-FNJ/IISG 916.
- 47 D. Hans aan bestuur AP, 14 mei 1917, in: archief-FNJ/IISG 916.
- 48 Comité Persclub aan leden AP, 26 maart 1920, in: archief-FNJ/IISG 916.
- 49 Rede collega Tersteeg, in: *De Journalist*, oktober 1933, p. 85.
- 50 Geciteerd in *NRC* 8 mei 1933.
- 51 Van Vree, 'Volksblad voor alle standen', p. 48-51.
- 52 B. Blok, 'De Haagsche dagbladpers in de 19de eeuw', in: *Jaarboek Die Haghe* 1904, p. 162-241.
- 53 Uitnodiging Perscomité 23 mei 1892, in: archief-HJV/GAD 1.
- 54 *Haagsche Journalisten Vereeniging 1893-1918*, Den Haag 1918.
- 55 P.A. Haaxman jr., *Haagsche schetsen. Personen en voorvallen vijftig jaar geleden. Herinneringen van een journalist*, 's-Gravenhage 1918, p. 41.
- 56 'Cursussen voor Journalisten', brochure juli 1913, in: archief-HJV/GAD 1. Een jaar eerder had de kleine Utrechtse journalistenvereniging de primeur met een dergelijke cursus. De AP organiseerde sinds 1912 cursussen met de Universiteit van Amsterdam die na een optimistisch begin snel noodlijdend werden.
- 57 Geciteerd door HJV-voorzitter D.J. Lambooy in: *Haagsche Journalisten Vereniging 1893-1953. Redevoeringen uitgesproken ter gelegenheid van de viering van het zestigjarig bestaan*, p. 23
- 58 *Haagsche Journalisten Vereniging 1893-1953*, p. 25.
- 59 *Mededeelingen van den NJK* 97, februari 1908.
- 60 Geciteerd in *NRC*, 8 mei 1933.
- 61 Zie voor de affaire: W. Otterspeer, 'De kwestie Lievegoed of het eerste lectoraat in de journalistiek te Leiden', in: *Jaarboekje voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Omstreken* 81, 1989, p. 155-168. Vgl. Joan Hemels, *De journalistieke eierdans. Over vakopleiding en massacommunicatie*, Assen 1972, p. 53-71.

- 62 *Rotterdamse Journalistenvereniging. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan op 10 januari 1948*, p. 5.
- 63 Idem, p. 25-26. Vgl. H.G. Cannegieter, 'Henri Dekking, karakterschets', in: *Morks' Magazijn*, maart 1929; W. Wagener, 'Henri Dekking', in: *Bekende Rotterdammers door hun stadgenoten beschreven*, Rotterdam 1951.
- 64 Zie bv. notulen jaarvergadering RJV 6 mei 1916, in: archief-RJV/GAR 5.
- 65 H.J. Scheffer, *In vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw*, 's-Gravenhage 1981², p. 208.
- 66 Herman Heijermans sr., *Uit de herinneringen van een oude journalist*, Rotterdam 1949.
- 67 *Gedenkboek RJV*, p. 8. Notulen RJV 1908, in: archief-RJV/GAR 5. Vgl. *Mededelingen van den NJK* 100, mei 1908, p. 4-6.
- 68 Haaxman, *Haagsche schetsen*, p. 180.
- 69 Scheffer, *In vorm gegoten*, p. 154-155.
- 70 Notulen RJV 11 mei 1918, in: archief-RJV/GAR 5.
- 71 Haaxman, *Haagsche schetsen*, p. 181.
- 72 Philip Pinkhof, *De jacht op de primeur. Een halve eeuw nieuwsgierigheid*, Tilburg 1955.
- 73 Notulen RJV 14 oktober 1916, in: archief-RJV/GAR 5.
- 74 Notulen RJV 6 september 1919, in: archief-RJV/GAR 5.
- 75 Idem.
- 76 *Rond de zilveren A.P. De geschiedenis van de vereeniging De Amsterdamsche Pers tot 1925*, Amsterdam 1925, p. 33-42.
- 77 Cramer, *75 Jaar in het nieuws*, p. 44-46.
- 78 Circulaire AP 22 juni 1920; Bernard Canter aan bestuur AP, 10 augustus 1920; Paul Derjeu aan bestuur AP, 4 oktober 1920, in: archief-FNJ/IISG 916.
- 79 Plempe van Duiveland, *Journalistiek in Nederland*, 1922, p. 154-170; H.A. Lesturgeon, J. de Meester, H. Tersteeg en P.H. Ritter jr. 'De anonymiteit in de pers', in: *Journalistiek congres 16 en 17 October 1920. Prae-adviezen*.
- 80 *Maandblad van den NJK* 373, 14 februari 1924 en 380, 31 juli 1924.
- 81 Secretaris HJV aan bestuur RJV, 16 november 1922, in: archief-RJV/GAR 6. Vgl. *Rond de zilveren A.P.*, p. 36-38.